

RAŠYTOJAS IR JO GYVENIMAS

Romualdas Granauskas gimė 1939 m. balandžio 18 d. Mažeikiuose. Anot rašytojo, toji data – pirmasis nesusipratimas jo gyvenime. („Gimiau aš, kaip tas gaidys, du kartus: iš tikrųjų – Mažeikiuose kovo 18, o užrašė klebonas (gal po kelių kleboniškų?), kad balandžio aštuonioliktą.“¹) Motina – Rozalija Ivanauskaitė (g. 1916), kilusi iš Naikių kaimo prie Mažeikių, kur jos tėvai Jonas ir Morta Ivanauskai (žemaičiai vadino Jonauskais) turėjo apie tris hektarus žemės, bet vertėsi ne vien iš jos. Jonas buvo geras siuvėjas, siūdavo net sutanas kunigams. Tačiau jeigu nepasisekdavo savo darbo atlikti tobulai, supykęs išardydavo drabužį, mesdavo jį ir bėgdavo iš namų nusiraminti. Morta buvo stipri. Savo vyrą iš svečių parsinešdavo pasikišusi po pažastim (mat šis buvo nedidelio ūgio). Ar nebus tik rašytojas iš senelio paveldėjęs neramų būdą ir, rodos, su tuo nesuderinamą kantrybę, kruopštumą, kūrybiškumą, nepasitenkinimą esamu, pasiektu, kiekvieną darbą (net staliaus!) lydintį grožio ir tobulumo ilgesį?

Rašytojo tėvas Ignas Granauskas (g. 1909) buvo eigulys, kildino save iš plikbajorių Granauskų nuo Židikų. (Jogailos trečioji žmona buvusi Granowska.) Prieš karą tėvas tarnavo kariuomenėje, 1940-aisiais išsiskyrė. Karo metais motina ištekėjo už policininko Stanislovo Vaito.

Po nesėkmingų bandymų pasitraukti į Vakarus 1944 m. rudenį naujoji šeima apsistojo Skuodo rajono Šauklių kaime netoli Mosėdžio. Patėvis keletą metų slapstėsi, tačiau buvo suimtas, išvežtas į Šilutės lagerį ir ten nukankintas. Romukas per porą metų baigė Šauklių pradinę. Metus dar skaitė knygas namuose, nes buvo per mažas ir per silpnas klampoti penktą kilometrą į Mosėdžio vidurinę mokyklą. Metai, praleisti šioje mokykloje, buvo lemtingi būsimajam rašytojui. Vyresnėse klasėse lietuvių kalbą ir literatūrą dėstė mokytojas Alfonsas Šileikis. Kaip prisimena rašytojas, pirmas šio mokytojo nuopelnas, kad jis išmokė, kaip reikia skaityti knygas. Antras – kiekvieną gabesnį moksleivį skatino kurti, matė ir rūpestingai globojo būsimus talentus. Įsteigė literatūrinę būrelį, jo nariai rinkosi kiekvieną savaitę, aptarinėjo vieni kitų kūrybą, skelbė ją mokyklos sienlaikraštyje. Čia mokytojo ir draugų vertinimui savo eilėraščius ir apsakymus nešė Romualdas Granauskas, kritiko pradžiamokslį išėjo Ričardas Pakalniškis, pirmuosius eilėraščius skaitė Stasė Lygutaitė-Bucevičienė, bandė plunksną būsimas žurnalistas Algirdas Vaseris, kalbininkė, tekstologė Birutė Vanagienė. Granausko moksleiviškų eilėraščių ir apsakymėlių galima rasti 1954–1956 metų žurnaluose *Jaunimo gretos* ir *Švyturys*, Skuodo, Mažeikių laikraščiuose. Tenka tik stebėtis, kad penkiolikmetis paauglys jau gebėjo gražiai literatūriškai reikšti mintis, nors sovietinėje spaudoje jos nebuvo ir negalėjo būti originalios.

Antruoju savo biografijos nesusipratimu (po supainiotos gimimo datos) rašytojas laiko anksti pasireiškusių stiprų potraukį muzikai, kuri jam labai daug reiškė jaunystėje ir pasitraukė į antrą planą gal tik dėl sunkios kairės rankos traumos. Prastai sugijęs lūžis atėmė viltį tapti geru smuikininku. Rašytojas prisipažįsta iki šiol negalįs ramiai klausytis smuiko. Šauklių kaimo muzikantas Vaškys, grojęs vakarėliuose armonika ir dar gebėjęs kartu koja būgną mušti, imliam vaikui buvo muzikos pradžiamokslis. Tačiau su tikru muzikantu teko susidurti jau Mosėdyje. Tai buvo profesionalus muzikantas Ferdinandas Valantinas. Rašytojas jį prisimena ir ankstyvojoje, ir vėlyvojoje kūryboje. Jis tapo prototipu novelėje „Muzikantai“, apie jį sukasi dramatiškai apysakos „Švento Lozoriuso diena“ įvykiai. O matematikos mokytojo Albino Andrijausko smuikavimas ir jo dovanotas smuikas tapo jau tikra akademija, kurią baigęs Granauskas ne vienerius metus grojo kaimo vakarėliuose, vestuvėse, krikštynose, laidotuvėse. Dar visai vaikas būdamas jautė nepasotinamą troškimą klausytis muzikos. Iki vėlumos užtrukdavo mokytojo Andrijausko

¹ Romualdas Granauskas, kn.: *Tarybų Lietuvos rašytojai*, Vilnius: Vaga, 1977, 302.

repeticijos su mokiniais, o Granauskiukas tūnodavo pasislėpęs už durų ir klausydavosi, negalėdamas atsiklausti iš salės sklindančių stebuklingų garsų. Vėliau net laikinai kur nors apsigyvenęs, pirmiausia skubėdavo sutelkti muzikuojančius. Gyvendamas Naikiuose, bėgiodavo repetuoti, groti į kolūkio kultūros namus Pauliankos gyvenvietėje netoli Mažeikių, kariuomenėje vadovavo pučiamųjų orkestrui, mokytojaudamas sukūrė moksleivių orkestrėlį. Rašytojas turi absoliučią klausą, moka groti keliomis dešimtimis įvairiausių instrumentų. Dabar jau sakosi viską primiršęs – nė vienu nebegrojęs gerai.

1955 metų rudenį mirė Babunė, ir motina su sūnumi apsigyveno Naikiuose. Tačiau 1956-ųjų pavasarį jis buvo išmestas iš Mažeikių vidurinės mokyklos 10 klasės už dalyvavimą moksleivių muštynėse miesto parke. Globoti ėmėsi tėvas, gyvenęs netoli Skuodo Ketūnuose. Iš ten Romualdas važinėjo dviračiu į Sedos vidurinę mokyklą. Tėvas draudė lankyti motiną. Sūnus nepakluso, todėl teko palikti tėvo namus. Susipyko ir nebesusitaikė iki tėvo mirties. Prasilenkdavo nepasisveikinę. Buvo per daug išdidūs, kad kuris nors nusileistų, nors abu visą gyvenimą to troško.

Netekusį pastogės priglaudė geri žmonės, linkėdami gabiam vaikinui baigti vidurinę mokyklą. Apie tai savo prisiminimuose pasakoja buvusi bendrklasė Valerija Vaitkutė-Bružienė:

Mano mama pasiūlė jam pas mus apsistoti. Vienut vienas Sedoje buvo. Rodos, lyg artimieji jį būtų visai pamiršę. O gal jų nebuvo? Atmintyje tik išlikę gražūs Romualdo pasakojimai apie mamą, Naikių kaimą.

Susipažino jis su mano broliu Moksleivis Romas su mama Petru ir kurį laiką glaudėsi pas mus, Kulšėnų kaime. Jį lindę į šieną abu miegodavo...²

Labai gyvi ir įdomūs kitos klasės draugės Zitos Žypraitės prisiminimai iš Sedos laikotarpio:

Apie 56-uosius metus Sedoje jis gyveno pas svetimus žmones. Manau, jam buvo labai sunku: vienas, be artimųjų. Bet jis jau tuomet atrodė savarankiška, įdomi, stipri asmenybė. Prieš visas gyvenimo negandas jis turėjo vienas atsilaikyti, užsigrūdinti. Matyt, taip nuo vaikystės buvo. Tik jo išgėrimai mums per širdį eidavo.

Mokėmės kartu 10 klasėje. Visose pamokose jis mus lenkė: labai greitai sprendė matematikos uždavinius, rašė įdomius ir ilgus rašinius. Mokytoja E. Tarvydaitė sakydavo: „Granauskai, Granauskai, kiek tu man kantrybės ir akių šviesos atimi šitaip negražiai rašydamas“. Patylėjusi pridurdavo: „Bet už turinį aš tau viską atleidžiu“. Romualdas buvo labai apsiskaitęs. [...] Pamenu, Žagarėje, literatų sąskrydyje, jam buvo išpranašauta literato ateitis: jei tik netingės, jei dirbs. Netingėjo. [...] Kartu mokyklos nebaigėme. Jį pašalino už „paklydimus“... Buvo išdidus ir nepasidavė, neatsiprašinėjo už jaunystės proveržius. Išėjo į vakarinę mokyklą.³

Tomis sunkiomis pokario metų sąlygomis, kai žmonių sąmonėje dar tebebuvo gyva baimė, kai kiekvieno laikyseną orientavo savisaugos instinktas ir pastangos likti nepastebėtam, prisitaikyti, Rozalijos ir Igno sūnus neįjuto gyvenęs nesaugiame pasaulyje. Buvo pokštininkas, aršus išdaigininkas. Vidinės laisvės, savarankiškumo poreikis stebė viską. Jau mokykloje šis jaunuolis matomas kaip neramios dvasios maksimalistas, beatodairiškai ginantis savo teises. Dar po vieno bandymo savo teisybę įrodyti kumščiais vienuoliktokas, kuriam iki abiturijos egzaminų buvo likusios kelios dienos, pakliūva penkiolikai parų į daboklę. Kadangi abiturientas mokėsi labai gerai, švietimo skyriaus vedėjas nusprendė leisti jam laikyti egzaminus. Ir štai kalinyš nukirptais plaukais, lydimas milicininko, eina į mokyklą laikyti egzaminų. Geriausias literatas klasėje iš lietuvių kalbos rašomojo pirmą kartą gauna tik 4 („gerai“). 1957-ųjų pavasarį atestatas gautas, tačiau elgesio pažymys – 3, o tai prilygo „vilko bilietui“, nes atimta galimybė stoti į aukštąją mokyklą. Rudenį laukė šaukimas į sovietinę kariuomenę.

² Valerija Vaitkutė-Bružienė, „Kur Romas – ten išdaigos“, *Dialogas*, 1999 balandžio 30, 6.

³ Zita Žypraitė, „Juoda barzda, aštrus žvilgsnis“, *Dialogas*, 1999 balandžio 30, 6.

Tarnavo Breste, pasienio kariuomenėje, ir Čiope (Čekijos-Vengrijos pasienyje). Toje svetimybėje irgi neapsieita be stubbinančių nuotykių, rizikos, asmenybės savarankiškumą ir nemenką drąsą liudijančio elgesio, dėl kurio tarnyba prasitęsė nuo trijų iki ketverių su puse metų. Tas pusantų metų „priedas“, praleistas drausmės batalione, užsitarnautas už du prasižengimus. Pirmasis (devyni mėnesiai): per langą į krūmus išmestas majoras – grubus, nežmoniško elgesio storžievis, nelaikęs kareivių žmonėmis. Antras (dešimt mėnesių): mūsų kareivis buvo pasiūstas į Maskvą, į Babuškinio vardo aukštąją karo mokyklą. Nenorom išlaikęs egzaminus, mokėsi ten pusę metų, tačiau, nepanoręs tapti žvalgybininku, šiaip taip iš ten ištrūko. Tarnybą baigė Odesoje.

Atitarnavęs ir atlikęs bausmes, 1962 m. grįžo pas motiną į Naikius, trumpai dirbo Mažeikių spaustuvėje. Senas draugas prozininkas, žurnalistas Adolfas Strakšys pasiūlė darbą Skuodo laikraščio *Mūsų žodis* redakcijoje. Apsigyveno Skuode. 1963 m. pradžioje čia vedė Almą Skruibybę, baigusią lituanistiką Vilniaus universitete. Kadangi nebuvo galimybės gauti butą, Skuodą teko palikti. Apsigyveno pas žmonos tėvus Mosėdyje. 1963 m. gimė dukrelė Gintarė. Rašytojas dirbo Mosėdžio vidurinėje mokykloje, dėstė fiziką ir matematiką. Dėstymas buvo labai sėkmingas, tačiau dėl nesutarimų su mokyklos direktoriumi sovietinės pedagogikos klausimais teko mesti mokytojo darbą. Įstojo į Klaipėdos jūreivystės mokyklą. Svajojęs tapti šturmanu, tačiau saugumas kibo dėl patėvio biografijos (buvęs policininkas), dėl dėdės Australijoje (tarnavusio Plechavičiaus rinktinėje). Buvo palikta galimybė tapti laivo mechaniku, tačiau tai romantiškam jaunuoliui pasirodė nepriimtina. 1966 m. balandžio mėnesį gimė duktė Inga. Pasiprašė išleidžiamas jos aplankyti. Negavęs leidimo, išėjo pėsčias iš Klaipėdos į Mosėdį. Per naktį sukorė apie 60 km. Į jūreivystės mokyklą nebegrįžo. Vėl buvo pakviestas į vidurinę mokyklą dėstyti matematikos. Po metų su gerai parengtais aštuoniais mokiniais ir pats mokytojas įstojo į radioelektronikos specialybę Kauno politechnikos institute. Mokėsi vieną semestrą, tačiau reikėjo padėti šeimai, todėl perstojo į neakivaizdinį, bet ir tai pasirodė per sudėtinga, gyvenant Mosėdyje, dirbant mokykloje. Aukštieji mokslai taip ir liko nebaigti, tačiau rašytojas dėl to nesielvartauja, gal net šiek tiek didžiuojasi (mat nereikėjo kalti marksizmų-leninizmų...). Minėtose nuotrupose S. Geda pastebi: „Savamokslis, tačiau mokytesnis už mokytus“.

Jaunai šeimai su dviem vaikais vis opesnė darėsi nuosavo būsto problema. Įsidarbino Mažeikių kompresorių gamykloje šaltkalviu-remontininku, tačiau greitai paaiškėjo, kad butai lengvai dalijami tik atvykstančioms rusų šeimoms. Su tokiom pat viltim greitai gauti butą 1969 m. įsidarbino Klaipėdos statybose betonuotoju-dailide. Tačiau iki tol paties sąmoningai, matyt, nesuvoktas kūrybinis nerimas ėmė veržtis į paviršių ir reikalauti išskirtinio dėmesio. Jau Mosėdyje prasidėjo rimtas kūrybinis darbas: naktimis rašomas *Jaučio aukojimas* (anot autoriaus, perrašytas šešis kartus), „Vagos“ leidyklai atiduota pirmoji knyga *Medžių viršūnės*. Gavęs pasiūlymą iš *Nemuno* redakcijos, 1972 m. rašytojas atvyksta į Kauną. Vėl nėra kur gyventi – ne tik šeimai, bet ir jam vienam. O šeimą reikia žūtbūt surinkti į vieną vietą, nes vaikai, išdalyti giminaičiams, auga atskirai. Tais pat metais ryžtasi įsikurti Vilniuje, nors neturi nei darbo, nei būsto. Pradžia labai sunki. Žmona su dukromis prisiglaudžia pas draugę. Ir tik 1973 m., jau įstojęs į Rašytojų sąjungą, Granauskas gauna butą Smėlio gatvėje, kur pagaliau apsigyvena visa šeima. Vilnius – paskutinė rašytojo stotelė, kur jis sakosi apsistojęs visam gyvenimui, nes daugiau nebėra kur bėgti. „Nebent į Paryžių“, – juokauja rašytojas, o taip jis gali tik juokauti, nes yra per daug lietuviškas klevas, kad prigytų svetimose dirvoje.

Sovietmečio Vilnius nebuvo itin draugiškas neramiam žemaičiui. Ne vieną kartą prievarta, tiesiog iš gatvės, gabentas į psichiatrinę ligoninę, po gerą mėnesį atitinkamai „gydytas“, kad praeitų noras viešose vietose, gurdžnojant vynelį, nederamai kalbėti, demonstruoti savo politinį nesąmoningumą. Rašytojas taip ir neprisitaikė, neparašė nė vieno žodžio, palaikančio socializmą. Yra prasitaręs, kad, pritrūkęs pinigų cigaretėms, jis nesigėdytų pasilenkti gatvėje prie numestos nuorūkos, bet niekad nesutiktų pasiūsti savo apsakymo *Tiesos* konkursui. Rašytojas turi labai stiprų „vidinį cenzorių“, kuris neleidžia rašant

nusižengti psichologinei ar istorinei tiesai ir išduoti gyvybinius tautos interesus. Pagal tai orientuojama ir jo meninė tiesa.

Nepriklausomybės pradžioje žurnalisto paklaustas, kaip naujoje Lietuvos situacijoje jaučiasi nacionalinės mažumos (manęs, kad Granauskas čigonas), rašytojas liepė patylėti ir pasiklausyti, kaip po žeme karstuose barška iš pasipiktinimo jo senolių žemaičių kaulai... Net Vilniuje rašytojas nesijaučia visai prigijęs, miestą sunku „užgyventi“, prisijaukinti kaip namus, nes tik gimtinė atpažįsta, palaiko savą. Internetiniame Žemaičių rašytojų puslapyje, kur pateikti Granausko atsakymai žemaičių tarpe, užtinkame skaudų prisipažinimą: „Niekur žmogus nesijauti toks vienišas, kaip mieste“. Jo dvasios namai – gimtosios Žemaitijos kalneliai, jos medžiai, jos vandenys, jos dubenėtieji akmenys, jos sodybos ir svarbiausia – jos žmonių kalba, kurioje užkoduota visa jo genties praeitis; o ir jame pačiame ji užkoduota. Ir dar – tas kankinantis negalėjimas būti su gamta: „Nei aš čia matau, kaip saulė teka, nei kaip leidžiasi“. Jokia iškyla į gamtą negali pakeisti gyvenimo joje ir su ja. Kita vertus, Vilnius – tai visos tautos ir jos kultūros centras, namai, kurie rašytojui reikalingi, kad justų gyvenimo visumos pulsą.

R. Granauskas yra J. Paukštelio ir A. Vaičiulaičio premijų laureatas; 2000 metais už apsakymų ir esė rinkinį *Gyvulėlių dainavimas* pelnė Rašytojų sąjungos premiją, kolegų skiriamą už geriausią dvejų metų knygą. 2002-aisiais už rinktinę *Su peteliške ant lūpų* rašytojui paskirta nacionalinė premija, 2004 metais už romaną *Duburys* Granauskas gavo Aukštaičių premiją.